

Ви розумієте всю вагу сеї справи й для нас, і ще більше – для України, тож надіюся, що Ви – Добродію не пожалуєте труду й можливо скоро сповістите мене, бо незадовго вийде VI книжка, й треба знати, як бути.

Чи будете літом в Одесі? У нас є плян їхати на липень-серпень до Ялти або її [нерозбірливо]. Не знаєте, чи там не занадто гарячо – так щоб не можна було витримати? Здоровлю вас сердечно!

Щироприхильний М. Грушевський.
РКП 28/2. – Арк. 65-66.

Лист № 10

Ялта, дача Джалита. 15/28/ VII. 1902

Дорогий Михайло Федорович!

Переїздячи через Одесу 7/20. VII, і маючи час від поїзда до парохода, заходив я до Вас до контори, але довідався, що вас у місті нема, а далеко забератися, маючи так мало часу, не відважився. Так і не удалося Вас побачити.

Хотів між іншим розпитати Вас – про що писав і просив Вас ще зі Львова – розвідатися в цензурі – чи то з розпорядження цензора не пустили V т. чи се тільки якесь непорозуміння, чи було якесь загальне розпорядження – чи не сподобалася якась стаття? Чи є надія – що могла б пройти книжка під зміненим титулом, etc. Напишіть, будьте ласкаві.

Ми в Ялті лишимось до 9/22/VIII, а що до більшого, не маємо ніяких певних плянів.

Здоровлю Вас! Щиро прихильний М. Грушевський.

РКП 28/2. – Арк. 65.

Лист № 11

Львів, 11.IV [29.III] 1905.

Високоповажаний Добродію Михайло Федорович!

Сього часу післав був Вам спис моїх журнальних статей для Вашого бібліографічного показчика. Тепер сей спис мені конче потрібний до показчика моїх писань, який тут лагодиться, а що копії його я не маю, так просив би Вас дуже прислати мені його зараз, а я Вам скоро відішлю.

Зістаюсь з глибоким поважанням М. Грушевський.

РКП 28/2. – Арк. 65.

Лист № 12

[Без дати]

Високоповажаний Добродію!

В присутности моїй висловлено було замір підпомогти етнографічні видання Товариства якоюсь допомогою, і потім я дістав звістку, що сей замір був ухвалений. Тепер бурі в Товаристві скінчились, воно з новою енергією збирається до розширення наукової роботи, і згодом допомога була б дуже на місці. Проте в сій справі пригадую його до Вашій ласкавій памяти.

З глибоким поважанням М. Грушевський.

Тепер якраз заходимось коло розширення етнографічних публікацій, а, окрім того, предложено проект видати збірник етнографічних писань. Тож як є спромога і вільний гріш, то...

РКП 28/2. – Арк. 66.

Лист № 13

[Без дати]

Високоповажаний Добродію!

Ви питали мене, на яку ціль призначити ліпше зібране – чи на фонд доцентів, чи на людський університет. Можна було б вагатися в виборі, якби університет людський уже був, але це міністерство досі не потвердило його статута,

й не знати, що ще з ним буде, тим часом руські доценти таки будуть певно за кілька років, тому я б уважав сю остатню ціль більш реальною.

Ви писали, що на свята хтось з земляків сюди приїде; боюсь, що з ними мені побачитися не доведеться, бо мабуть виїду, тому пишу тепер: справа та утрудняється – Вовк, до которого удався, представляє справу так, що на франц. газети не можна числити; д. Франко відрікається, каже, що не хоче знову лізти в політику.

Будьте здорові! Щиро прихильний М. Грушевський.

Вчора на Виділі радили над Вашим проектом, щоб Товариство взамін грошей, які оце належаться за друк Словаря, взяли собі Словар на власність, але з огляду, що Словар розходиться дуже слабо (в Галичині, розуміється не йде, а в Росії заборонений), то нема надії, аби він міг покрити ту велику суму, яка ще належить за друк Словаря. З огляду, що ми тепер «не в авантажі», я просив би щось стягнути таки на покриті сеї залежності в скоршім часі.

РКП 28/2. – Арк. 66-67.

Лист № 14

[Без дати]

Щиро поважаний Михайло Федорович!

Давно я не переписувався з Вами і не бачив Вас! Як живете? Не відмовте маленької прислуги. Даючи до друку некролог пок. Фед. Ів. Леонтовича, надумав я довідати ся від Вас, чи він за свого побуту Одеського, котрий мусить бути Вам пам'ятний (бо з Одеси до Варшави він пішов 1892 р.), не проявляв себе якимсь чином в український бік, позитивно чи негативно, і яку репутацію мав він в суспільности – був поступовець і користний діяч, чи ні (крім університета, він був директором комерчеської школи і, може, ще кимсь?). Чи не знаєте, чому покинув Одесу? Просив би одписати хоч небагато, а скоро, бо треба друкувати.

Ваш щиро прихильний М. Грушевський.

РКП 28/2. – Арк. 67.

Лист № 15

[Без дати]

Високоповажаний Михайло Федорович!

Здоровлю листом, не можучи самі прибути, Вас з Високоповажаною Вашою дружиною і Ваших молодят. Дай Боже всього доброго – з роси і з води!..

Щиро прихильний до Вас Михайло й Марія Грушевські.

P. S. Тут оден чоловічок хотів би поїхати до Одеси на серпень – на які саме дні найліпше б, дайте міні знати.

РКП 28/2. – Арк. 67.

*Одеська національна наукова бібліотека,
відділ рідкісних видань і рукописів.
Фонд 28, картон 2, одиниця зберігання 481,
аркуші 59-67.*

КОМЕНТАР

Лист № 1

...панну К. – Панна К. – не встановлено.

...етнографічного збірника – «Етнографічний збірник» – неперіодичний збірник фольклорних і етнографічних матеріалів, який видавала Етнографічна комісія НТШ (1895-1929, т. 1-40).

...«За допомогою А. Гурта» – А. Гурт – не встановлено.

...з д. Паньківським – Паньківський Кость Федорович (1855-1915) – український громадський діяч, видавець, журналіст, член-засновник НТШ. Член управи товариств «Просвіта», «Руська Бесіда», «Руського Товариства Педагогічного», з 1904 — директор музею «Просвіти». Після заснування «Просвіти» у Києві (1906) передав для її бібліотеки близько 1500 томів різноманітної літератури. Редагував журнали «Письмо з Просвіти», «Читальня», «Зоря», «Зеркало» (1891-1893), «Батьківщина» (1897), «Дзвінок» (1899-1900). Видавав книжкову серію «Дрібна бібліотека». Підтримував тісні зв'язки з Б. Грінченком, П. Грабовським, М. Драгомановим, С. Єфремовим, М. Коцюбинським, А. Кримським. Був одним із зачинателів кооперативного руху в Галичині, з 1898 — директор «Крайового Союзу Кредитового» (Центробанку). Засновник і певний час редактор фахового журналу «Економіст».

...до д. Герасимовича – Герасимович – не встановлено.

...адреса народової молодіжи – Народовці – суспільно-політична течія ліберального напрямку серед молоді західноукраїнської інтелігенції. Виникла у 1860-х рр. в Галичині, на Буковині та Закарпатті. Народовці проводили культурно-освітню роботу; організували Літературно-наукове товариство імені Шевченка у Львові (1873), яке у 1893 було реорганізоване в Наукове товариство ім. Т. Шевченка (НТШ). Головні ідеологи: Володимир Барвінський, Володимир

Навроцький, Олександр Огоновський, Юліан Романчук, Анатоль Вахнянин, Дем'ян Гладилевич та ін.

...за «Руслана» – «Руслан» – українська клерикальна газета консервативного народовського напрямку, виходила у Львові в 1897-1914 під керівництвом О. Барвінського. Орган Католицького русько-народного союзу. Редакторами «Руслана» були Т. Барановський (1897), С. Кульчицький (1897-1898), Л. Лопатинський (1898-1907), С. Горук (1907-1914), В. Барвінський (1914). У «Руслані» співпрацювали відомі галицькі літературні і громадський діячі, серед них: У. Кравченко, А. Крушельницький, Б. Лепкий, О. Маковей, К. Студинський, В. Щурат та ін., а з підросійської України — О. Кониський, І. Нечуй-Левицький, М. Старицький.

...Партия Барвінського – Барвінський Олександр Григорович (1847-1926) – український громадсько-політичний діяч, історик, педагог. Депутат австрійського парламенту (Райхсрату) (1891-1907), Галицького сейму (1894-1903). Очолював Державний секретаріат освіти і віросповідань в уряді Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) (9 листопада 1918–4 січня 1919). Разом з Олександром Кониським і Володимиром Антоновичем став одним із ініціаторів реорганізації Літературного товариства ім. Т. Шевченка в Наукове товариство ім. Т. Шевченка, в 1892-1897 очолював товариство. Брав активну участь у громадсько-політичному житті Галичини. Намагався порозумітися з австрійським урядом і польськими політичними колами, впроваджуючи в життя політику так званої « нової ери», яка, однак, зазнала невдачі. В 1894 створив у Львівському університеті кафедру української історії та запросив викладачем Михайла Грушевського. У 1896 виступив засновником Католицького русько-народного союзу, який в 1911 перетворився на Християнсько-суспільну партію. Під керівництвом Барвінського виходила газета «Руслан».

...«Католицький союз» – «Католицький русько-народний союз» (КРНС) – українське політичне товариство християнсько-суспільного напрямку, яке діяло у Львові у 1896-

1901. Створений 14 жовтня 1896 українськими політичними діячами на чолі з Олександром Барвінським за підтримки греко-католицької ієрархії та митрополита Сильвестра Сембратовича.

...Окуневський – Окуневський Теофіл Іполитович (1858-1937) – український культурно-освітній діяч, юрист, адвокат, дипломат. Один із засновників Української радикальної партії (1890) та Української національно-демократичної партії (1899). В 1899-1900, 1913-1914 – депутат Галицького сейму, в 1897-1900, 1907-1918 – австрійського парламенту (Райхсрату). Виступав захисником у трьох політичних судових процесах, зокрема на суді над М. Січинським, який 12 квітня 1908 застрелив галицького намісника Анджея Потоцького. У 1918-1919 – член президії Національної Ради ЗУНР.

...Яросевич – Ярослав Роман Гнатович (1861/1862-1934) – галицький громадсько-культурний діяч. Лікар, педагог, дипломат. Посол УНР в Угорщині.

...Танякевич – Танякевич Данило Іванович (1842-1906) – галицький громадсько-політичний діяч, публіцист, греко-католицький священник. Автор першого маніфесту народовського руху «Письмо народовців руських до редактора політичної часописі «Русь», яко протест і меморіал. Списав Федор Черногора» (1867).

Лист № 2

...в листі до Чикаленко – Чикаленко Євген Харлампійович (1861-1929) – український громадсько-культурний діяч, видавець, публіцист, меценат, землевласник. З 1900 – активний член «Старої громади», Загальної української безпартійної демократичної організації. З 1904 належав до Української демократичної партії, з 1905 – Української демократично-радикальної партії. Разом із В. Смиренком і Л. Жебуньовим фінансував видання щоденних українських газет «Громадська думка» (1906), «Рада» (1906-1914), виплачував гонорари та премії за

найкращі історичні, наукові та художні твори в «Киевской старине». Виділив 25 тис. крб. на будівництво «Академічного дому» у Львові, де жили студенти, організацію українських наукових курсів у Львові. У квітні 1917 став членом Української Центральної Ради. Автор книги «Спогади» (1925-1926) та «Щоденника. 1917-1919» (1931).

...в першу книжку «Вістника» – «Літературно-науковий вістник» (ЛНВ) – щомісячний журнал, заснований за почином М. Грушевського як видання НТШ (з 1905 – «Українсько-руської видавничої спілки») на базі журналів «Зоря» (видання НТШ) і «Житє і слово» (видання І. Франка). Виходив у 1898-1906 у Львові, у 1907-1914 і 1917-1919 – у Києві, у 1922-1932 – знов у Львові. До складу редакції, крім М. Грушевського (головний редактор), входили І. Франко, О. Борковський (до квітня 1897), О. Маковей (до квітня 1899), потім В. Гнатюк.

...повість Мордовцева – повість Д. Мордовця «Дві долі» (ЛНВ. 1898. Т. 1, ч. I, с. 145–185, 275–302 ; Т. 2, ч. I, с. 45–64, 153–188, 328–350). **Мордовець (Мордовцев) Данило Лукич** (1830-1905) – український і російський письменник, історик, публіцист.

...Драма Карпенка – драма І. Карпенка-Карого «Чумаки» (ЛНВ. 1898. Т. 3). **Іван Карпенко-Карий (справж. прізви. Тобілевич Іван Карпович** (1845-1907)) – український драматург, актор, режисер, один з корифеїв українського побутового театру, громадський діяч.

Лист № 3

...д. Тоб. передав – д. Тоб. – не встановлено.

...Ювілей Франка – Франко Іван Якович (1856-1916) – український письменник, поет, публіцист, перекладач, учений, громадський і політичний діяч.

...вислати Товариству – Наукове товариство ім. Т. Шевченка (НТШ) – найстаріше, довгий час єдине,

провідне українське наукове товариство. Створене групою українських діячів під проводом О. Кониського 1873 у Львові, спершу як Літературне товариство ім. Шевченка ; у 1893 заходами О. Кониського і В. Антоновича реорганізоване в Наукове товариство ім. Т. Шевченка за зразком західноєвропейських наукових установ. НТШ мало три секції: історико-філософську, філологічну, математико-природничо-медичну. Першим головою НТШ був О. Барвінський. Всеукраїнського значення і престижу у науковому світі НТШ набуло під керівництвом М. Грушевського, який очолював його у 1897-1913.

...**написав Паньківському** – див. коментар до листа № 1.

... **про «Вістник»** – див. коментар до листа № 2.

...**«Дві доли»** – див. коментар до листа № 2.

...**перекладати Шекспіра – Шекспір Вільям** (1564-1616) – англійський драматург, один з найвідоміших у світі.

... **Гете – Гете Йоганн-Вольфганг** (1749-1832) – німецький поет, прозаїк, драматург, мислитель, натураліст. Один з основоположників нової німецької літератури.

...**в «Буковині» – «Буковина»** – українська громадсько-культурна та літературна щоденна газета. Видавалась у Чернівцях (1885-1910), пізніше у Відні (1910-1919). Редагували газету Ю. Федькович (1885-1887), О. Маковей (1895-1897) та ін.

...**і «Руслані»** – див. коментар до листа № 1.

...**поза «Записками» Товариства – «Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка» (ЗНТШ)** – виходять у Львові з 1892. У 1896-1913 виходили раз на два місяці, з 1914 – неперіодично. У 1895-1913 головним редактором журналу був М. Грушевський. З приходом радянської влади (1939) випуск «Записок» було припинено. З 1948 почали видаватися за

кордоном силами НТШ діаспори (Мюнхен, Париж, Нью-Йорк, Торонто). З 1991 видання поновлене у Львові (з т. 221).

...Будзиновський кандидує – Будзиновський В'ячеслав Титович (1868-1935) – громадсько-політичний діяч, історик і популяризатор, публіцист, депутат австрійського парламенту (1907-1918), член Українського парламентського клубу, один із засновників Української радикальної партії та Української національно-демократичної партії.

...Колесса буде мати промову – Колесса Олександр Михайлович (псевд. Олекса Ходовицький та ін.; 1867-1945) – український літературознавець, мовознавець, фольклорист і поет. Громадсько-політичний діяч, дійсний член Наукового товариства ім. Т. Шевченка (з 1899).

...«Ткачі» проложени на покутський діалект – «Ткачі» – драма німецького драматурга Г. Гауптмана у перекладі М. Павлика (ЛНВ. 1898. Т. 1, кн. 2-3).

Гергарт Йоганн Роберт Гауптман (1862-1946) – німецький письменник, драматург. Лауреат Нобелівської премії з літератури за 1912 рік.

Лист № 4

...до Вістника – див. коментар до листа № 2.

...Коваленкових статей – Коваленко Григорій Олексійович (1868-1937) – український письменник, художник, етнограф, редактор, видавець, публіцист. Один з організаторів та редакторів часопису «Рідний край» (1905-1906, № 1-26), редактор природничо-медичного вісника «Життє і знання». Друкувався з 1891 в журналах «Зоря», ЛНВ, «Дзвінок», «Киевская старина», етнографічних та медичних виданнях. Автор поетичних, прозових, публіцистичних творів, біографічних нарисів, літературно-критичних статей, кількох підручників та розвідок з історії, анатомії і фізіології людини, етнографії. Автор першого в

Наддніпрянській Україні підручника вітчизняної історії «Оповідання з української історії» (7 видань)

...**Франко** – див. коментар до листа № 3.

...**про Леся – Косач-Квітка Лариса Петрівна (псевд. Леся Українка; 1871-1913)** – українська письменниця і громадська діячка.

...**про Карпенка** – див. коментар до листа № 2.

...**словарь Тимченка – Тимченко Євген Костянтинович (1866-1948)** – мовознавець і перекладач. Родом з Полтави, член київської Старої громади. Упорядник «Русско-малорусского словаря» у 2 т. (1887-1899), «Історичного словника українського язика» (XIV–XVIII століть). Спеціаліст із санскриту, поліглот, академік АН УРСР, член-кореспондент АН СРСР (з 1929 р.).

Лист № 5

...**П. Шарон – Шарон (Шорон?)** – не встановлено.

...**п. Томашівський – Томашівський Степан Теодорович (1875-1930)** – український історик, публіцист, видавець, політичний діяч. Дійсний член НТШ (з 1899). З 1913 – голова НТШ. Автор низки праць з історії української державності.

...**предані С. – С.** – не встановлено.

...**писав Вам д. Т. – Т.** – не встановлено.

...**Пелехин – Пелехин Павло Петрович (1839-1917)** – український хірург, науковець. Син заслуженого професора Петербурзької медико-хірургічної академії Петра Пелехина. У 1898 передав НТШ у Львові 90 000 австрійських крон у фонд відкриття медичного відділу при Львівському університеті та для підготовки професури для нього.

Лист № 7

...вибрано ще Маркевича – Маркевич Олексій Іванович (1843-1903) – історик і громадський діяч. Дослідник історії України і Росії XVI–XVIII ст.

...вмер нині Арно – Арно – не встановлено.

Лист № 8

...Шорон (Шарон?) – не встановлено.

...Д. Томашівський – див. коментар до листа № 5.

...при Тов. «Молода Україна» – Товариство «Молода Україна» – українська напівлегальна молодіжна організація (в основному в Галичині та Буковині). Була заснована у Львові 13 липня 1899. До неї входили студенти вищих навчальних закладів Австро-Угорської імперії (Львівського університету, Львівської вищої політехнічної школи, Чернівецького університету, Віденського університету та ін., а також учні старших класів гімназій Галичини та Буковини. Друкований орган – журнал «Молода Україна». Провідні діячі: Є. Косевич, В. Старосольський, В. Темницький, Л. Цегельський, А. Крушельницький, С. Горук, Т. Мелень, М. Галушинський, О. Грабовський, М. Залітач («Комітет десяти»). Відстоювали ідею національної незалежності України.

Лист № 9

...транспорт Вістника – див. коментар до листа № 2.

...проф. Маркевича – див. коментар до листа № 7.

Лист № 13

...на людювий університет – Людовий університет – народний університет.

...Вовк – Вовк Федір Кіндратович (Волков) (1847-1918) – український етнограф, археолог і антрополог, археограф, музеєзнавець, видавець та літературознавець. Брав участь в

Етнографічній комісії НТШ та у виданні збірника «Матеріали до українсько-руської етнології».

...**д. Франко** – див. коментар до листа № 3.

Лист № 14

...некролог пок. **Фед. Ів. Леонтовича – Леонтович Федір Іванович** (1833-1911) – історик права, професор, ректор, декан юридичного факультету, проректор Новоросійського університету (Одеса); згодом професор Варшавського університету (1892-1902), засновник Товариства історії, філології і права при університеті.

ЗМІСТ

А.В. Іванченко. Людина. Вчений. Політик	3
Основні дати життя та діяльності М.С. Грушевського	17
Хронологічний покажчик видань	22
Печатки, штампи, екслібриси	50
Алфавітний покажчик творів	61
Додаток	
Г.Д. Зленко. Листи Михайла Грушевського	64
Коментар	78

Науково-довідкове видання

**Твори Михайла Грушевського у фондах
Одеської національної наукової бібліотеки**

Каталог

Упорядник

Анна Володимирівна Іванченко

Комп'ютерний набір, макет

А.В. Іванченко

Обкладинка

О.В. Діба

Видання підготував до друку
редакційний відділ
Одеської національної наукової бібліотеки
65023 Одеса-23, вул. Пастера, 13

Підписано до друку 18.05.2016

Формат 60x84 1/16

Обсяг 3,6 обл.-вид. арк.